

श्री. विजय.म. गाडगीळ.
‘अवधूत’ प्लॉट नं.४३२,सेक्टर२५,
निगडी,प्राधीकरण,पुणे ४४
फोन नंबर : ०२० २७६५६६६६

सौ. यशस्विनी. मु. केंदूरकर
श्रीसमर्थ हौसिंग सोसायटी,
धन्वंतरी सभागृहामागे, पुणे ४११००४

(२०१४ - सप्टेंबर महिन्यातील स्वाध्याय)

अभ्यासार्थी बंधू/भगीनीनो,

सप्टेंबर महिन्यामध्ये दा.प्रवेशच्या अभ्यासार्थीनी स्वाध्याय-९ आणि स्वाध्याय-१० असे दोन स्वाध्याय पाठवायचे आहेत. व दा. प्रबोध च्या अभ्यासार्थीनी फक्त स्वाध्याय ९ वा पाठवायचा आहे.

१) दा. प्रवेश :(स्वा. ९वा) (द. १८-६ उत्तमपुरुष निरूपण)

“ केवळ ईश्वरावर श्रद्धा ठेवून तो सर्व करेल म्हणून बसून चालणार नाही तर विचारपूर्वक कार्य करण्याची गरज आहे ” हा संदेश श्री.समर्थ आपल्याला या समासातून देत आहेत. या समासातील पहिल्या १२ ओव्या म्हणजे श्री.समर्थांनी अफझलखानाच्या स्वारीच्या आधी शिवाजी महाराजाना लिहिलेले सूचना पत्र आहे.त्या पत्रात ते म्हणतात,

“ बरे ईश्वर आहे साभिमानी । विशेष तुळजाभवानी । परंतु प्रसंग पाहोनी । कार्य करणे ॥ ”

“ स्वतः विचारपूर्वक प्रयत्न करणाऱ्यानाच ईश्वर सहाय करतो.”

१३ ते २२ ओव्या शिवरायांच्या यशप्राप्तीनंतर श्री.समर्थांनी त्यांना पाठविलेले पत्र आहे असे काही संशोधकांचे मत आहे व ही गोष्ट हा समास वाचताना आपल्याला सहज पटू शकते. आपणही आपल्या संसारात बेफिकीर,गाफिल राहून चालणार नाही हे आपल्याला या समासातून शिकायचे आहे.

२) दा. प्रवेश :(स्वा. १० वा.) (द. १९ -१० विवेक लक्षण निरूपण)

श्री.समर्थांचा मते महंत हा ‘ समाज जागृती ’ कार्याचा कणा आहे. महंताची जनमानसातील प्रतिमा ही स्वच्छ,सात्विक व आदर्श अशीच असली पाहिजे यावर समर्थांचा कटाक्ष होता.त्यामुळे महंताने समाजात राहताना कसे वर्तन ठेवावे याचे स्पष्ट मार्गदर्शन ते या समासात करित आहेत.

‘आपण करावे करावे । आपण विवरावे विवरावे । आपण धरावे धरवावे । भजनमार्गासी ॥’

‘देहाचा अभ्यास बुडाला । म्हणिजे महंत बुडाला । लागवेगे नूतन लोकांला । शाहाणे करावे ॥’

इत्यादी ओव्यातून ते महंताना स्पष्ट सूचनाच देत आहेत. महंताने विवेकी व वैराग्य संपन्न असणे अत्यंत गरजेचे आहे व लोकसंग्रह करून सद्दिचारांचा प्रचार करण्यात त्याने आळस करता कामा नये यावर समर्थांचा कटाक्ष आहे.

द. १९ -१० हा समास श्री. समर्थांनी महंताना मार्गदर्शन करण्यासाठीच लिहिला आहे.

दासबोधाचा प्रसार व्हावा असे अपणास का वाटते ? या प्रश्नाचे उत्तर जरूर लिहा. हा व्यक्तिनिष्ठ प्रश्न आहे, परंतु आपण लिहिलेल्या उत्तरांचा उपयोग दासबोध प्रसारासाठी उत्तम होऊ शकेल.

२) दा.परिचय : (स्वाध्याय ९) (द. ८-६ दुश्चित्त निरूपण)

‘दुश्चित्त’ म्हणजे चित्त स्थिर नसणे,एकाग्र न होणे,विसराळूपणा,हलगर्जीपणा इत्यादी लक्षणामचा समूह होय. हे सवर दुर्गुण आपल्या सर्वांच्या दाट परिचयाचे आहेत. समर्थांनी ‘दुश्चित्त’ माणसाला पाषाणाची उपमा दिली आहे व ती उपमा देखील कशी अपूरी आहे हे सांगितले आहे. (ओवी क्रमांक ७ ते १७ पहा.) श्री.समर्थ म्हणतात,“ आतां असो हें बोलणें । घात होतो दुश्चीतपणें । दुश्चीतपणाचेनि गुणें । हानी होये ॥ २१ ॥

हे दुर्गुण झटकून टाकण्याचा प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. सातत्याने बाहेर धाव घेणारे आपले मन एकाग्र करून कामावर केंद्रित केले तर ते काम उत्तम प्रकारे

पूर्ण होते,त्यासाठी 'निद्रा,आळस व दुश्चित्तपण' हे दुर्गुण घालवून 'सावध, साक्षेपी आणि दक्ष' होण्याचा प्रयत्न करावा. हाच या समासातील संदेश आहे.

दा.परिचय : (स्वा.१०वा) (द. ११-५ व द. १९-९ राजकारण निरूपण)

या स्वाध्यायासाठी 'राजकारण निरूपण' नावाचे द.११-५ व द.१९-९ हे दोन समास निवडले आहेत. लोकसंग्रह करण्यास लागणारे व्यवहार चातुर्य म्हणजे समर्थांचे राजकारण होय. राजकारणी लोकानी कसे वागावे या संबंधाने अनेक विचार सूत्रे श्री. समर्थानी सांगितली आहेत. धटासी आणावा धट । उध्दटासी उध्दट । खटनटासी खटनट । अगत्य करी ॥ तसेच, जैशास तैसा जेव्हा भेटे । तेव्हा मज्यालसी थाटे । इतुके होते परी धनी कोठे । दृष्टीस न पडे ॥ ही सूत्रेतर आपल्याला रोजच्या जीवनात देखील उपयुक्त आहेत. या व्यतिरिक्त भिन्न भिन्न पातळीवरील व भिन्न भिन्न आवाक्याची माणसे एकत्र आणून त्या प्रत्येकाकडून आपेक्षित कार्य करून घेण्याच्या कलेला श्री.समर्थ "राजकारण" असे म्हणतात. या संदर्भातील स्पष्ट मार्गदर्शन या समासात आढळते. दासबोध अभ्यास मंडळातून या विषयाची प्रदीर्घ चर्चा करावी. राजकारण कसे असावे ? कशासाठी असावे ? व कसे असू नये या संबंधात इतका उत्तम उपदेश अन्यत्र क्वचितच अढळेल आणि अध्यात्मिक ग्रंथात तर हा विषय अभवानेच आढळेल.

दा.प्रबोध : (स्वा. ९वा) या महिन्याच्या स्वाध्यायात आपल्याला पुढील तीन समासांचा अभ्यास करावयाचा आहे.

१) १२-४ विवेक वैराग्य २) १२-५ आत्मनिवेदन व ३) १३-१ आत्मानात्मविवेक

१) **विवेक वैराग्य :** या समासामध्ये वैराग्याचे दोन प्रकार सांगितलेले आहेत.

०१. हेकांड वैराग्य. व

०२. विवेक वैराग्य.

विवेकातून प्राप्त झालेले वैराग्य हे चिरस्थायी असते कायम टिकणारे असते.व अडचणी,संकटे,दुःखे प्राप्त झाल्यावर येणारे वैराग्य हे तात्कालिक स्वरूपाचे व न टिकणारे असते. त्याला "स्मशान वैराग्य" किंवा "हेकांड वैराग्य" म्हणतात. असे वैराग्य हे काही कालानंतर नाहीसे होते व मनुष्य पुन्हा प्रपंचामधे गुरफटून जातो. अशा वैराग्याने परमार्थ साधू शकत नाही. या उलट विवेकयुक्त वैराग्याने प्रपंचात राहून देखील परमार्थ साधू शकतो हे श्री.समर्थ ठामपणे सांगतात. विवेक म्हणजे "आपल्या पुढे असलेल्या अनेक पर्यायांतून योग्य ती निवड करण्याची कुवत होय व वैराग्य म्हणजे "कोणत्याही विषय तादात्म्यापासून अलिप्त राहता येणे होय."

२) **आत्मनिवेदन :** आत्म निवेदनाचे तीन प्रकार श्री.समर्थानी या समासात सांगितले आहेत, ते म्हणजे जड आत्मनिवेदन, चंचळ आत्मनिवेदन व निश्चळ आत्मनिवेदन हे होत.

जड आत्मनिवेदन : 'मी काया वाचा मनाने देवाचा आहे' असा विश्वास.

चंचळ आत्मनिवेदन : 'सर्व काही देवच आहे' व 'तोच सर्व करतो' असा विश्वास.

निश्चळ आत्मनिवेदन : सर्व काही निर्गुण निराकार ब्रह्म आहे अशी अनुभूती येणे.

'आत्मनिवेदन' म्हणजे 'अनन्य शरणागती' किंवा 'संपूर्ण शरणागती' होय.म्हणजेच अहंकार विरहित आवस्था होय.अशी आवस्था प्राप्त झाल्याखेरीज वर उल्लेख केलेले अनुभव येणे शक्य नाही.द.२०-१०-१६ मध्ये यालाच मानवी जीवनाची सार्थकता असे संबोधिले आहे.

३) **आत्मानात्म विवेक :** द.१३-१ मध्ये 'देह अनित्य आत्मा नित्य । हाचि विवेक नित्यानित्य । अवघे सूक्ष्माचे कृत्य । जाणती ज्ञानी । या ओवीत 'देह अनित्य' आहे याचा अर्थ देह हा क्षणाक्षणाला बदलणारा आहे,नष्ट होणारा आहे, क्षय पावणारा आहे असा घ्यावयाचा आहे. या उलट 'आत्मा नित्य' आहे याचा अर्थ तो न बदलणारा आहे, अक्षय आहे, अनंत आहे असा घेणे आवश्यक आहे. शरीर,मन,व बुद्धी यांचे व्यापार आत्माच चालवितो हे या समासात विस्ताराने स्पष्ट केले आहे. देहाच्या माध्यमातून व आत्म्याच्या सत्तेने चालणाऱ्या सर्व क्रियांचे वर्णन या समासात स्पष्टपणे केलेले आढळते. आत्मा हा पिंडामध्ये 'जीव' म्हणून तर ब्रह्मांडामध्ये 'शिव' म्हणून राहतो. साधकाने हा विवेक करून आत्म दर्शन प्राप्त करून घ्यावे. प्रश्न चारचे उत्तरासाठी या सारांशासह समासाचा अभ्यास करावा लागेल.